

FÜLE MIKLÓS*

**A LEADER programok szerepe a kisregionális
fenntarthatóságban**
**The role of LEADER Programmes in a subregional
sustainability**

Shifting of accent in the targets of the national regional development

For a long time the regional development conceptions have concentrated on mainly traditional settlements. The access to EU has set up a claim that the developments should increasingly transfer to the regions. From this change the subregions can profit mostly in the near future, since the territorial regions are being organized with difficulties and quite slowly while the subregions are able to adopt more flexibly the criteria of the subsidization.

Main question: What influences the reaction abilities of these regions?

Sustainability in regional development, LA21 and LEADER programs

Sustainable development has slowly being gained ground in the regional development policies. Though the network of the Local Agenda 21 coordinated by the ICLEI and the spreading the LEADER programs show a lot of similarities it is worth to concentrate on the differences, since the application of the various development methods depends on these differences.

Main question: In what kind of developments are they effective to use the dissimilar feasibilities provided by the two methods?

The development plan of GERJE-SZTŐK Local Action Group

The Action Group includes 10 settlements in the statistical subregion of Cegléd, and the LEADER type development plan refers to almost 50 000 inhabitants. The subregion belongs to Homokhátság area, there are historical links among the settlements, so the common development plans are built on organic cooperative traditions. The nearly 400 civil organizations may be also the basis of not only the activity of economic character but the programs of cultural and ethnic character, as well.

The subregion should like to strengthen first of all the traditional agricultural activity, and the sustainable criteria applied consciously are being already appeared, such as emphasizing the organic farming.

* Füle Miklós PhD, egyetemi docens, Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék.

Beyond this they want to carry out common programs in the field of administration, culture, tourism, cooperative for sale of produce, horticulture, silviculture and Roma representation.

These are the main points of the common thinking.

Main question: Which are the concrete conceptions of the settlements that can promote the sustainable development with promoting the natural and built environment and can insure the getting on of the population in the region?

Limits of realization

A won supportive frame sum seemingly means solution in the realization of the targets. However the real problems may arise when they begin to finance the concrete steps.

I wonder if the concerned population takes up and undertakes the details of the plan. Is there real activity on behalf of the people living in the area? Do they feel improvement of their way of life? Are there some very active persons who are able to keep the program going?

Main question: Will be there real content behind the well-done conception?

Hangsúlytolódás a hazai területfejlesztés céljaiban

A XX. század utolsó évtizedeiben a környezeti fenyegetettség a közgondolkodás részévé vált. Az erőforrások szűkösségével és a nyelők egyre korlátozottabbá váló felvevő képességével jellemezhető környezeti válság globális problémaként jelent meg, azaz a korábbi tipikus, nemzetállami reakció kevés volt a jelenség kezeléséhez.

A **globális reakció** történelmileg viszonylag gyorsan létrejött, azonban a környezeti hanyatlásra adott válaszok sorrendisége elgondolkoztató. **Az első figyelmeztető jelzések magánszemélyektől érkeztek**, néhány befolyásos (vagy sajnos kevésbé befolyásos) tudós kutatásai figyelmeztettek arra, hogy még a fejlett ipari államokban a II. világháború után bekövetkező jólét növekedésének az árát is rövidesen meg kell fizetni. Keeling méréseit a széndioxid légköri arányáról még egy bogaras kutató öncélú vizsgálódásaiként is fel lehetett fogni az ötvenes években, a klímahatás elemzésének előtérbe kerülésével azonban a tudós guruvá lépett elő, akinek korabeli méréseire gyakran hivatkoznak.

Az elszigetelt intelmek megjelenése után még mindig nem a felelős döntéshozók reagáltak, hanem az átlagember, aki – egyszerű újságolvasóként – kezdte érezni, hogy a civilizáció diadalmas menetelésének milyen mellékzöngéi vannak. A vegyipari balesetek áldozatai, a látványosan pusztuló erdők, a szmog miatti kimutatható halálesetek, a tankhajók baleseteinek brutális pusztításai mind arra ébresztették rá az „átlagembert”, hogy nem tudja zavartalanul élvezni a gazdasági fejlődés nyújtotta előnyöket.

Csak ekkor lépett a „hivatalos társadalom”, kezdtek a kormányok jogszabályi kötelezéseket érvénybe léptetni, különböző szervezeteket létrehozni. A gazdaság szereplői kénytelen kelleetlen vezettek be eleinte forráskímélő és a nyelők terhelését mérséklő intézkedéseket, később – az Egyesült Államokból kiindulva – egyre nagyobb hangsúlyt kapott a jogszabályi kötelmeken túlmutató, önkéntes megoldások

keresése, a vállalati szociális felelősség (Corporate Social Responsibility, CSR) kinyilvánítása.

Ez a röviden vázolt folyamat nem maradt hatás nélkül a régiókban gondolkozó fejlesztési filozófiákra sem. A tudatos területfejlesztési koncepciók prioritásai kezdetben elsősorban a fejlettségbeli különbségek mérséklésére irányultak, az egyes térségek zökkenő mentes gazdasági növekedését igyekeztek támogatni, illetve kezelték – ha tudták – a migrációs problémákat. **Az utóbbi évtizedekben, a fenti folyamatok eredményeképpen a környezeti kihívások kezelése is a területfejlesztési értékrend elejére ugrott.**

Amellett, hogy pl. az Európai Unióban a fenntarthatóság megjelenik külön-külön az ágazati politikákban, emellett az ezeket a politikákat integrálni hivatott területfejlesztési irányelvek is markáns környezeti hangsúlyokat tartalmaznak. A magyar területfejlesztési koncepciók, ezek jogi háttérének kialakítása igyekezett eleget tenni már a felzárkózási szakaszban az ilyen irányú EU követelményeknek és ma el lehet mondani, hogy formálisan a környezeti szempontok a fejlesztési döntések szerves részeivé váltak.

Ugyanakkor vannak intő jelek arra nézvést, hogy a környezetvédelem integrálási szándékainak gyakorlati kivitelezése nem zökkenőmentes. Például a Környezetvédelmi Törvény már 1995-ben kötelezően rendelkezett arról, hogy minden település készítsen környezetvédelmi programot, de ennek a rendelkezésnek még különböző utólagos ösztönzők segítségével sem sikerült maradéktalanul eleget tenni. Ezek a programok pedig megfelelő kiinduló pontjai lehetnek a komplex területfejlesztési elképzelések környezeti részfeladatainak.

Ha a kérdést nem a területfejlesztés oldaláról, hanem a környezetpolitika szempontjából közelítjük, akkor az látható, hogy a korábban jellemző, szinte kizárólagos „csővégi” gondolkozást kezdi felváltani a környezeti hatásláncban „hajtóerőnek” (driving force) minősített társadalmi aktivitás (ezen belül elsősorban a gazdasági aktivitás) befolyásolása. Pozitívum, hogy a hajtóerőknél (amik a terhelést, állapotváltozást, az állapotváltozásból eredő hatásokat generálják) nem csak az ágazati, illetve a klasszikus nyelő megközelítéssel lehet találkozni, hanem egy-egy régió komplex fejlesztésének környezeti szempontjaival is.

Úgy lehetne fogalmazni, hogy **egyre lazábbak lesznek a határok a környezetvédelem és a területfejlesztés között**, amit például tükröz többek között az az utóbbi években tapasztalható jelenség is, mi szerint a felsőoktatásban egyre több környezetgazdaságtannal, környezetmenedzsmenttel foglalkozó tanszék bővíti ki oktatási, kutatási irányait a területfejlesztési kérdések felé.

A fenti, kedvező irányú változásokat lassítja, hogy az áttérés a régiókban való gondolkozásra vontatottan halad. Én itt nem is a megyerendszer körüli viták visszahúzó hatását érzem. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a kérdést nem feltétlenül úgy kellene megfogalmazni, hogy megye vagy régió. A viszonylag széles társadalmi rétegek érzelmi kötődése a megyerendszerhez kezelhető részben a társadalmi tapintat, részben a fejlesztési racionalitás alapján is. A két rendszer átmeneti, vagy hosszú távú párhuzamossága elősegítheti például a régiók közötti, régiók határainál jelentkező együttműködési programok sikeres lebonyolítását. A régió sem egy merev területi egység, legalábbis nem lenne szabad így működnie, a több régió részeit

lefedő megyék segíthetnek – korrekt együttműködést és nem hatalmi pengevillogtatást feltételezve – az interrégiós megoldásokban.)

Tehát visszatérve a lassú regionális térnyeréshez, ezt inkább annak tulajdonítom, hogy egy nem erőltetett, természetes együttműködéshez még nem alakultak ki az abban érdekelt érdekcsoportok, és így **nehéz megfogalmazni az egye régiók érdekszerkezetét**. (Ráadásul, ha majd létre is jön ez az érdekszerkezet, akkor még mindig meg kell küzdeni annak aprópénzre váltásával, például a mindennapi finanszírozás szabályozásával.)

Itt jutunk el a nagyrégió (nemzetgazdasági értelemben nagyrégió), kistrégió kérdéséhez. Úgy látom, hogy **jelenleg a kisregionális aktivitás meghaladja a nagyrégiók teljesítményeit**. Ennek oka valószínűleg az, hogy a pár sorral korábban hiányolt érdekeket a kistrégiók jobban tudják artikulálni. Egy-egy településcsoporthoz köthető fejlesztési elképzelések – azok konkrétsága, jó lehatárolhatósága miatt – könnyebben megfogalmazhatók, be lehet azonosítani az érdekelt célcsoportokat (pl. turisztikai fejlesztésnél a vendéglőt, szálláshelyet üzemeltetők, valamilyen „eladható” szolgáltatást nyújtók), meg lehet találni azokat az aktív személyeket, akik mozgatják a projekteket.

A kisregionális programok – méretüknél fogva – kisebb forrással is elindíthatók, könnyebb saját forrást hozzátenni a külső pénzekhez. (Éppen a jelen konferencián részt vevő floridai csapat hívta fel a figyelmünket, hogy a Merrit Island régióban már nyolcadik éve megrendezett „madárfigyelő fesztivál” költségeit szinte teljes egészében a turisztikai szezon meghosszabbításában érdekelt kisvállalkozók adják össze.)

Egy kis területen könnyebb a lakossági aktivitást biztosítani, és ennek éppen a területfejlesztés környezeti alrendszerénél van hallatlan fontossága. A lakosok egy része eleve részt vesz valamelyik programban, ami a munkájához, lakóhelyéhez kötődik. Akik nem kapcsolódnak be közvetlenül egy-egy projektbe, személyes kapcsolataikon keresztül értesülnek azok állásáról, és ha jó a program, azonosulnak a célokkal és segíthetik a megvalósítást. Egy kistrégió fejlesztései persze nem olyan látványosak, mint a nagyrégió nagyberuházásai, de sokkal személyesebbek és erősítik a kívánatos, egészséges lokálpatriotizmust.

Az elmondottakból következik az a kérdés, hogy ha a kistrégió érdekérvényesítési képességei – egyelőre – jobbak Magyarországon, akkor milyen ebben az érdekérvényesítésben milyen eszközök állnak rendelkezésre a fenntarthatóság ideájának érvényre juttatásában?

Fenntarthatóság a területfejlesztésben, a LA21 és a LEADER programok

Az 1987-es Brundtland jelentés (Közös jövőnk – Our Common future) a környezeti válságra adott válaszként fogalmazta meg a fenntartható fejlődés eszmerendszerét, amely minden generációt felelőssé tesz az utána jövők elfogadható élethelyzetének biztosításáért.

A megvalósítást az akkori döntéshozók kezdetben nemzetgazdasági, illetve nemzetközi programok működtetésével képzelték el, elsősorban az energetika, a közle-

kedés, a mezőgazdaság terén. Ezek a programok – bár nem lehet őket sikertelennek nevezni – nem váltották be maradéktalanul a hozzájuk fűzött reményeket, így már az 1992-es Rió-i konferencián fölmerült az a gondolat, hogy a fenntarthatóságnak nemcsak nagyregionális, globális megközelítését kell szorgalmazni, hanem az ellenkező végletről, a kis, helyi közösségek aktivitásából is meg kell célozni a már említett generációs célokat. Ha ezek a kis csoportoktól kiinduló projekteket elég hosszú ideig folyamatosan hozzák létre és a már létrehozott fejlesztési koncepciók nem halnak el, hanem a közösség életének szerves részévé válnak, akkor **több évtizeden keresztül kialakulhat egy alulról összeérő hálózat, amely a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítását szolgálja.**

Ezek közül az alulról építkező megoldások közül az egyik legkorábbi változat a Local Agenda 21 típusú szerveződés, amit magyarrá talán a „helyi fenntartható forгатókönyvek”-re lehetne fordítani. A LA21 programok egyik lényeges eleme, hogy nem kifejezetten környezetvédelmi programként határozza meg magát, hanem a fenntarthatóság eredeti eszméjének jegyében a társadalmi mozgásokat, a gazdasági aktivitást és természet állapotváltozásait igyekszik komplex módon figyelembe venni.

Ennek a **hármás tagolásnak** az összhangját a megközelítési módban is igyekszik érvényesíteni. A legszűkebb megközelítés szerint a LA21 egy írásban lefektetett fejlesztési elképzelés, egy olyan dokumentum, amely a megvalósítás részletekbe menő bázisát adja. Az ennél szélesebb értelmezés szerint a LA21 maga a folyamat, amelyben a fejlesztési elképzelések előkészítése és megvalósítása történik. A legszélesebb értelmezés a LA21-et mint gondolkozásmódot kezeli, olyan gondolkozásmódként, amely a gazdálkodásban, a személyes életvitelben is a fenntarthatósági elveket tartja szem előtt.

Ezt a hármás megközelítést tükrözik a LA21 stratégiai céljai, amik alapját jelentik a sokszínű, konkrét megvalósításnak. Ezek a **stratégiai célok** a következők (Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forгатókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002.] 4. old.):

- *jól összpontosított politika, ami integrálja az egyes szektorok „környezet és fejlődés” típusú problémáit, tervezési céljait és értékeit, döntéshozását és végrehajtási mechanizmusát;*
- *elkötelezett a helyi problémák felismerése és megoldása mellett, mindezt szélesebb ökológiai-, regionális és megnyújtott időkeretben (legalább 3 generáció) végezve;*
- *a környezeti hatásokat tudatosan összefüggésbe hozza a mögöttes gazdasági és politikai nyomásokkal (amelyek rendszerint politikai döntésekből, döntések hiányából és a piac működési elégtelenségéből fakadnak);*
- *a helyi jellegű kérdések, ügyek, döntések és intézkedések és a globális hatások között próbálja az összefüggéseket megtalálni, legyen az környezeti vagy globális szolidaritási/méltányossági vetület;*
- *a közösség közreműködését erőteljesen próbálja motiválni. Az átlag polgárokat és a fő érdekcsoportokat igyekszik bevonni a „környezet és fejlődés” típusú ügyek tervezési és megvalósítási folyamatába;*
- *konkrétan utal a Riói Csúcsra és az Agenda 21-re.*

Lényeges kritérium, hogy egy kezdeményezést akkor lehet klasszikus értelemben LA21-nek minősíteni, ha tartalmazza mind a hat fenti stratégiai célt. Tehát létezhetnek kistélepléseken fenntarthatósági programok, amelyek a stratégiai célokból néhányat tartalmaznak, de LA21-ként csak azokat ismerik el, amely maradéktalanul eleget tesz a Riói Csúcs elvárásainak és az ott megfogalmazott Agenda 21-nek.

A **program szerkezete** követi a már említett természet-gazdaság-társadalom hármastagolást, a következő fő súlypontokkal (Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forgatókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002.] 10. old.):

Ökológiai szempontból a helyi környezet káros anyagoktól való védelmével és a természeti erőforrások hatékony hasznosításával garantálja a lakosság hosszú távú jólétét, valamint a növény- és állatvilág életkörülményeit és sokféleségét. Konkrétan:

- biztosítja a levegő, a víz és a talaj védelmét,
- kihasználja az energiafelhasználás hatékony és megújuló lehetőségeit,
- védi az emberi életet a zajtól és egyéb káros behatásoktól,
- gondoskodik a növény- és állatvilág számára szükséges természetes körülményekről,
- óvja a mezőgazdaságilag hasznosítható talaj termőképességét.

Gazdasági szempontból – jelentős mértékben támaszkodik az emberi munkaerőre, a megújuló erőforrásokra és a nemzetgazdaság egésze szempontjából optimális gazdálkodási formációkra. Tehát egy helyi gazdasági rendszer akkor fenntartható, ha konkrétan:

- törekszik a minél értelmesebb munkamegosztás kialakítására,
- ösztönzi a jövőorientált gazdasági tevékenységeket,
- előnyben részesíti a helyi lehetőségeket, adottságokat és erőforrásokat,
- a környezeti- és egyéb társadalmi költségek a gazdasági kalkuláció részét képezik.

Társadalmi szempontból helyi konszenzus az alapértékekről, az egészséges életkörülményekről, a jelenlegi és a jövőgenerációk számára szükséges feltételek biztosításáról. Konkrétan:

- fennáll a szociális egyenlőség és szolidaritás,
- a polgárok számára adott egy szocio-kulturális bázis a további fejlődéshez,
- a település törekszik az építészeti és esztétikai minőség kialakítására,
- társadalom- és környezetkonform műszaki-technikai és szociális infrastruktúrát működtet,
- a hatóságok ösztönzik és támogatják az egészséges, biztonságot nyújtó, attraktív életér kialakítását.

Ezek a súlypontok a program általános, úgymond fejlődési filozófiát kinyilvánító megközelítésén túl adnak olyan fogódzókat, amin a programot készítő elindulhatnak.

A LEADER (*Liesion Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale, Községi Kezdeményezések a Vidék Gazdasági Fejlesztése Érdekében*), mint nevéből is kitűnik elsősorban vidékfejlesztési program, amely azonban szellemiségében

sok hasonlóságot mutat a LA21 kezdeményezéssel. Bár a fenntarthatóság a LEADER programok szövegezésében nem szerepel olyan alapvető kritériumként, mint a LA21-nél, a stratégiai célok azt mutatják, hogy – ha sokszor nem is direkt módon – a LEADER is a fenntartható fejlődés filozófiáját vallja.

A program **négy fő stratégiai területben** gondolkozik:

- a természeti, kulturális örökség megőrzése;
- a helyi gazdasági erőforrások használata, azok kiterjesztése;
- a programban résztvevő közösségek önszerveződő képességének javítása;
- a széttagoltság helyett az együttműködésre való ösztönzés.

A fenti célokat a program irányítói egy jól tagolt működési rendszerrel kívánják elérni, amely röviden a következőkben foglalható össze (KÖVICE [2005.] 8. old.):

Területi megközelítés. Azonos földrajzi térséghez kötődő települések együttműködésére épít, meghatározza azokat a **mérethatárokat**, amelyek alapján működtetni lehet a programot. Ez általában 10 000–100 000 fő közötti összlétszámot jelent (Magyarországon néhány térségben lehetséges az 5000 fős limit). A részt vevő településekre is van mérethatár, 10 000 főnél kisebb és 120 fő/km² népsűrűség alatti települések részvétele engedélyezett.

A program tipikusan alulról építkező, a helyi csoportok érdekezésére alapuló döntési és végrehajtási szerkezetet alakít ki.

A finanszírozásban kiemelt szerepet kapnak a **helyi bankok és tőketulajdonos szervezetek**. Itt nem egyszerűen a helyi források kiaknázása a cél, hanem egy bizonyos tudatos kiegyenlítési mechanizmus működtetése a nagy finanszírozási rendszerek befolyásának ellensúlyozására.

A LEADER következetesen igyekszik a helyi társadalmak három meghatározó szegmensét együttműködtetni, így az eredményes pályázat feltétele, hogy abban megjelenjen a közszféra, az üzleti élet és a helyi civil szerveződések együttműködési szándéka.

A projekt nagy súlyt helyez az **innovatív megoldások** keresésére. Ennek oka az, hogy a vidéki, főleg mezőgazdaságra alapuló gazdasági aktivitás sok helyen már nem képes biztosítani a lakosság szükséges jövedelmét, így folyamatosan keresni kell azokat a váltási lehetőségeket, amik hosszú távon is biztosítják a térség életvitójának megtartását.

Ennek a gazdasági aktivitásnak biztosítani kell az ágazatközi, **integrált megközelítést**. Ez egy sebezhető pont, ugyanis csak akkor tudják a helyi programok ezt a fajta integrációt megvalósítani, ha a nemzetgazdasági szintű, ágazatközi együttműködés legalább ágazatpolitikák összehangolása szintjén megtörténik.

*A LEADER megköveteli az egyes, programokat mozgató csoportok közötti együttműködést, itt is megjelenik tehát a LA21-nél említett **alulról összeérő hálózat** ideája. A hálózat építésnek nemcsak az a célja, hogy alulról megvalósítható fenntarthatóságot segítsen elő, hanem lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes résztvevők más programokban bevált ötleteket adaptáljanak.*

Talán az elmondottakból érzékelhető, hogy a röviden elemzett két programtípus, a LA21 és a LEADER nagyfokú **hasonlóságot** mutat, mind céljait, mind eszközeit

tekintve. Végző soron mindkét megoldás a helyi erőforrásokra jobban alapozó, népességmegtartó, hosszabb távon fenntartható életvitelt szándékozik erősíteni.

A **különbségek** között lehet megemlíteni, hogy a LA21 elsősorban – legalábbis az induláskor – településekben gondolkozik, míg a LEADER eleve településcsoportokból indul ki. A finanszírozást tekintve a LEADER konkrétabb megoldásokkal operál, kombinálja a helyi pénzügyi forrásokat és a nemzeti támogatási lehetőségeket. A LA21-nél a program kidolgozóira nagyobb terhet ró annak kimunkálása, hogy elképzeléseiket miből finanszírozzák. A LEADER stratégiai céljai kevesebb kritériumot állítanak fel, így a LA21 mozgásteret nagyobb, a résztvevők tágabb körben érvényesíthetik az elképzeléseiket.

Összefoglalva elmondható, hogy öröndetes az a tény, mely szerint a fenntarthatósági kritériumokat egyre több csatornán lehet érvényesíteni a kistérségi területfejlesztésben, még ha nincsenek is illúzióink a tényleges fenntarthatósági eszme kiterjedésével kapcsolatban. A dolog elindult, vannak működő programok, a feladat ezek elterjedésének gyorsítása.

A Gerje-Sztők Helyi Akciócsoport fejlesztési terve (Gerje-Sztők [2005.]

Az „Élő tanyák, virágzó homoki kultúrák” gondolat kifejtésével nyert LEADER pályázatot 2006-ban a ceglédi statisztikai térséghez tartozó tíz kistelepülés. A Homokhátságba tartozó régió három megye találkozásánál fekszik, Pest, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyék határán. A 10 település kapcsolatait az egyes települések története, a tömegközlekedési feltételek, az igazgatási és az egészségügyi rendszerek, valamint a munkahelyek elhelyezkedése együttesen alakította ki. A hajdani mezővárosok határaiból kinőtt, és önálló községekké az ötvenes években váló falvak kapcsolataiban ma is kimutatható az anyatelepüléshez való kötődés.

A tíz település gazdasága jellemzően a mezőgazdaságra épül, ami szoros gazdasági és kulturális kapcsolatot alakított köztük. Nagykőrös a szakirányú képzésével és élelmiszer-feldolgozó iparával központi szerepet tölt be a ceglédi kistérségben. Dánszentmiklós az almatermesztés, míg Nagykőrös és Nyársapát a zöldségtermesztők központjának tekinthető.

A kistáj településeinek belterületén mindenütt találunk parkot, parkosított területeket. A külterületeket gazdag flóra- és fauna jellemzi. Több természetvédelmi terület is található a kistérségben (Csemő határában található a Duna–Ipoly Nemzeti Park egy része). Természeti ritkaságok gazdagítják a számos természetvédelmi területet (ösgyeppek, erdős-sztyepp flóra maradványterületek, orchideaterületek stb.). A kistáj természeti környezete **közepesen szennyezett**. A belterületek alatt a magas és szennyezett talajvízkúp csak a közcsatorna-hálózat kiépítésével és a szikkasztások abbahagyásával szüntethető meg. Komoly környezeti problémát jelent a települési szilárd hulladéklerakók állapota, a térségi hulladéklerakó és a szelektív hulladékkezelés hiánya, amely várhatóan 2006-ban oldódik meg a Duna–Tisza közti Hulladék-gazdálkodási rendszer megvalósulásával. A harmadik érzékeny pont a Duna–Tisza közti Hátság talajvíz szintjének kérdése.

1. táblázat: A kistérség demográfiai jellemzői.

Település	Lakónépesség 2005. jan. 1. (fő)	Népsűrűség Fő/km ²
CEGLÉDBERCEL	4 480	159,131
CSEMŐ	4 306	54,206
DÁNSZENTMIKLÓS	2 769	72,857
JÁSZKARAJENŐ	2 987	45,849
KOCSÉR	2 014	29,934
KÖRÖSTETÉTLÉN	855	26,187
MIKEBUDA	807	19,139
NAGYKÖRÖS	25 089	110,058
NYÁRSAPÁT	1 795	33,219
TÖRTEL	4 482	53,254
Lakónépesség összesen:	49 584	68,962

Forrás: Gerje-Sztók Helyi Akciócsoport Vidékfejlesztési Terve, 2. old.

A kistérség a megye azon térségei közé tartozik, amelyek **1970 óta folyamatosan veszített népességéből**. A folyamat az utóbbi évek pozitív migrációjának köszönhetően megállt. A népesség csökkenésének okait az elvándorlásban, a népesség előregedésében, és mindezzel összefüggésben a természetes szaporodás tartós negatívumában kell keresnünk. Az 1970 és 1990 között bekövetkezett szakadatlan elvándorlás mögött a mezővárosi, tanyás településszerkezetet és a tanyasi gazdálkodást és életformát is halálra ítéelő területfejlesztési politikát fedezhetjük fel.

A hatvanas évek tanyarombolásai, amelyek a szántóföldi növénytermesztésre alkalmas területeken végrehajtott táblásításokkal, a szőlő- és gyümölcsültetvények elpusztításával jártak együtt, a tanyák építésére vonatkozó adminisztratív tiltás, a tanyasi iskolák megszüntetése, s az e folyamatokkal párhuzamosan haladó kedvezőtlen irányú társadalmi szelekció együtt eredményezték a tanyák, a természeti és társadalmi környezet nagymérvű leépülését, és akadályozták a tanyák fejlődését.

A kistérség fejlesztési programjában megfogalmazott elképzeléseket megismerve, a program indításának **két fő motivációja rajzolódik ki**. Az egyik a **településszerkezet korábbi kedvezőtlen változása**, ami a kiterjedt tanyavilág leépülését jelentette a legutóbbi évekig. Néhány éve tapasztalható olyan folyamat, ami a települések külterli (sok esetben tanya) ingatlanainak újraeledését eredményezte. Érdekes részlet, hogy a releváns migrációs adatokkal rendelkező településeken mindenütt 10 % fölött volt a budapestiek aránya az összes betelepülő között (utóbbi 5 év adatai alapján). A jellemzően lakótelepi környezetből érkezők a helyi nyomott ingatlanárakat kihasználva próbálnak a tanyákon új életet kezdeni.

Ebből adódik a kisrégió programtervezetének egyik megállapítása „*a tanyák továbbra is főként terhet jelentenek a kistáj számára, vagy egy régebbi korhoz visszakanyarodva, a mai viszonyokhoz adaptálva újra erőforrásként is szolgálhatnak, ez a kistáj vidékfejlesztési tervének egyik kulcskérdése*” (Pályázati anyag, 16. old.).

A másik program gerjesztő motiváció a **települések kedvezőtlen demográfiai helyzete**. Előregedő lakosság, lassú, de tartós elvándorlás készíti a falvakat arra, hogy közösen keressék a térség népesség megtartó képességének növekedési esélyeit.

Ha a népesség stabilizálásában kulcsszerepet játszó **gazdasági aktivitást** nézzük, elsősorban mezőgazdasági dominanciáról beszélhetünk. Ipari területen a kistérséget a KKV-k jellemzik, összesen tíz cég működik 50 főnél nagyobb létszámmal, de 250 fő felett egy sincs. A mezőgazdaságban a korábbi Tsz-ek utódvállalatai a legnagyobb foglalkoztatók, a térség vállalkozói nagyrészt mezőgazdasági termelők, vagy ezzel a termékkel kereskedők. Ha a foglalkoztatási adatokat nézzük, a hivatalos statisztikához képest jóval szélesebb körnek nyújt megélhetést az agrárszektor, egyrészt a fekete foglalkoztatás, másrészt a más jövedelem mellett végzett kiegészítő tevékenység nagy aránya miatt.

A **foglalkoztatásra** a relatív kevés, alacsony képzettséget igénylő munkahely jellemző. A munkanélküliség az utóbbi években csökkent, de ez nem a helyi lehetőségek növekedése miatt történt, hanem mert az elérhető nagyvárosokba (Budapest, Szolnok, Kecskemét) ingáznak sokan.

Röviden és nem teljeskörűen ez az állapot, amiből kiindulva valósítják meg a helyi LEADER program elindító a fenntarthatósági kritériumokat is magában foglaló projektjüket. Világosan megfogalmazták, **milyen változások beindítását várják** a két éves programtól. Ezek között szerepel az ún. „**kulturális gazdaság**” alapjainak megteremtése. Ez a folyamat a gazdálkodás (elsősorban biogazdálkodás) és a gazdálkodás körülményeit, eredményességét az érdeklődők számára szervezeten bemutató szolgáltatás összekapcsolását jelenti. Példa már működik, Törtel mellett Nagy István biogazdálkodó EU támogatással tanösvényt létesített, amelyet a környék iskoláinak osztályai szervezett keretek között látogatnak, biológiai ismereteik növelése és az újfajta gazdálkodási mód megismerése céljából.

A gerjesztett változások között szerepel továbbá – tekintettel a térség lakosságának viszonylag konzervatív gazdálkodási szemléletére – az **innovatív gondolkodás erősítése**, továbbá az **oktatási intézmények** – amelyek egyik feladata éppen az innovatív szemlélet generálása – **K+F kapacitásának és képességének növelése**.

Két terület kapott **prioritást a változások irányát** tekintve. Az egyik a humán erőforrás fejlesztés, a másik – a hagyományos mezőgazdasági értékrend megléte miatt – az ún. minta farmok létrehozása.

A **humán erőforrás fejlesztéséhez** adott indoklást érdemes szó szerint idézni a pályázati anyag 30. oldaláról, igen tanulságos érveléssel találkozunk. „...*bárminemű változás elképzelhetetlen a jelenlegi munkaerő minőségével. Korszerűtlen, nem verseny-kompatibilis az emberek szakképzettsége. Oktató intézményeink továbbra is nagy mennyiségben „termelnek” a gazdaság számára használhatatlan fiatal munkaerőt. Másik oldalról, a már meglévő „felőtt” munkaerő nagy részének szakképesítése „leamortizálódott”, az innovatív gazdaság számára használhatatlan, devalválódott. Felőttképzésünk intézményes rendszere nem alakult ki, és a képző központok is a gazdasági szükségletek ismerete nélküli ún. l'art pour l'art oktatást folytatnak.*”

A kritizált hiányosságok javítása érdekében akkreditációval rendelkező központot kívánnak létrehozni a térségben, amelynek feladata a kifejezetten helyi igényeket kiszolgáló felnőttképzés lebonyolítása. Óvodás korú gyermekek számára lakóhelyi,

táj- és környezetvédelmi nevelési programokat indítanak az óvodai nevelési program részeként. Kísérleti jelleggel – az arra vállalkozó alapfokú oktatási intézményekben – speciális fakultációt szerveznek, amelynek célja az önálló életvitelre nevelés. A középfokú oktatási intézményeket be kívánják vonni a gazdasági igényeknek megfelelő képzés rendszerének, tartalmának és formájának kialakításába. Fakultációs képzést szerveznek az együttműködő három szektor képviselői számára, így az önkormányzati képviselők és a polgármesteri hivatalok dolgozóinak, a vállalkozói (őstermelőktől a KKV-ig), az üzleti szféra szereplőinek és a civil szervezetek tisztviselőinek. Kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a kommunikációs lehetőségek felhasználásának a fenti célok érdekében, az érintett célcsoportok pontos, korrekt és az elvárt társadalmi hasznokat támogató informálást szeretnék megvalósítani.

A másik prioritás, a mezőgazdasági hagyományokat részben megőrző, de innovatív gazdálkodást segítő **minta farm** olyan – az átlagosnál jobb infrastruktúrával, már kipróbált és bevált új termelési, értékesítési tapasztalatokkal rendelkező – gazdaság (kb. 10–15 a kistérségben), amelyek a többi gazdálkodó felé egyféle katalizáló szerepet töltenek be. A fejleszteni kívánó gazdasági egységek a minta farmokkal tartott kapcsolat alapján vehetnek át eljárásokat, de ezek az egységek például kapcsolatot jelenthetnek kereskedelmi cégek, vagy hatóságok, intézmények felé is. Ugyanakkor – jellegzetességeiket kihasználva – turisztikai programok céljai lehetnek (elsősorban ökoturisztikai területen) és a már említett módon oktatási, ismeretterjesztési célokat is szolgálnak. Marosi Mihály csemői gazda például már két éve dolgozik egy olyan négy hektáros fajtamúzeum létrehozásán, ahol bemutatnák a magyar őshonos növényi kultúrák változásának (pl. nemesítésének) folyamatát, egy mesterséges tó segítségével a vízi növényekre vonatkozóan is.

A megvalósítás korlátai

A területi korlátok miatt csak röviden és messze nem teljeskörűen bemutatott helyi területfejlesztési szándék megvalósításánál számolni kell az esetleges akadályokkal is, hogy a fejlesztési elképzelések ne papírízű ideák gyűjteménye legyen.

A LEADER egyik sarokpontja három egyenlő státusban lévő fél, az önkormányzatok, az üzleti szektor és a civil szerveződések folyamatos együttműködése. A tapasztalat szerint – a durva általánosítást kerülve – egyes civil szervezetek létezése nagyban függ az önkormányzattól kapott támogatásoktól, tekintve, hogy a szervezetnek nincs saját bevétele. Ez a helyzet **megkérdőjelezi ezen szervezetek tényleges önálló fellépését** a LEADER fejlesztési elképzeléseinek kimunkálása és még inkább a végrehajtása során.

Az anyagi függés technikai jellegű problémákat is eredményez. Amikor egy-egy konkrét programra kell pályázni, a civil szervezetek csak akkor tudnak önerőt felmutatni és így sikeresen pályázni, ha az önkormányzati támogatás erre elegendő. Ráadásul egy komolyabb pályázat bonyolult benyújtását célszerű hivatásos pályázatíró cégre bízni, ehhez a kisebb civil szervezeteknek nincs pénzük, illetve nem is tartanak kapcsolatot ilyen vállalkozással.

A LEADER hierarchiájában fontos helyet foglal el az ún. **gesztor szervezet**, amely az eredeti elképzelések szerint a társult települések tevékenységét koordinálja,

tanácsadással segíti a pályázat írását, benyújtását, siker esetén pedig az egyes személyek, vállalkozások, szervezetek programjainak menedzselését végzi. Szintén nem az általánosítás szintjén, de egyes esetekben fölmerülhet olyan gond, hogy a gesztor szervezet nem kellő helyismerettel végzi feladatát. A helyi résztvevőknél ez úgy csapódik le, hogy egy olyan szervezet akarja az őket érintő történéseket irányítani, amelynek sem kötődése, sem igazi ismerete nincs a kistérség programjaihoz.

Előfordul, hogy a gesztor szervezet munkatársai kezdő fiatal emberek, akiknek koruknál fogva nincs meg a komplex program működtetéséhez szükséges élettapasztalat, esetleg a formai, jogi, szervezési kérdésekkel sincsenek tisztában. Ilyen körülmények között **nehéz valós tanácsadásról beszélni**, ami pedig a rendszer lényeges eleme lenne, hiszen a kistelepülések résztvevői a hozott, közvetlen környezetüket érintő ötleteken túl nem járatosak a LEADER szabályozási mechanizmusában. A tanácsadási hiányosságokat felnagyítja a résztvevők számára, hogy informáltak a gesztor cég díjazásáról.

A LEADER a helyi kezdeményezésekre épül, ennek a kívánatos alapelvnek ellené meggy az a tény, hogy a nyertes pályázatok keretére pályázók finanszírozásáról, tehát a program tartalmi megvalósításáról nem a **helyi közösség, hanem az MVH (Magyar Vidékfejlesztési Hivatal) is dönt**, amikor hozzájárul a benyújtott pályázatok finanszírozásához. Minden szakmai felkészültséget és jóindulatot feltételezve a Hivatal részéről, maga a konstrukció kérdőjelezi meg az önálló, helyi döntési jogsultságot.

Az valószínűleg a jelenlegi, reméljük átmeneti gazdasági szituáció következménye, hogy a pénzek kiutalása nagyon vontatottan halad. Az viszont hosszú távú probléma lehet, hogy a **pályázati rendszer rendkívül körülményes és bonyolult**, számos potenciális résztvevőt elriaszt a bürokratikus procedúra.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a településfejlesztés fenntarthatósági irányultsága már megjelent a magyar társadalomszerkezetben és beindultak olyan mechanizmusok, amelyek hosszú távon segíthetik a fejlődés generációs felelősségének érvényesülését. Mivel a folyamat tulajdonképpen az elején tart, hiszen történelmileg nem régi kezdeményezésekről van szó, szinte törvényszerű, hogy akadozik a megvalósulás. Ez el is fogadható egy átfogó társadalmi elemzés szintjén, a szomorú a folyamatban inkább az, hogy a kezdeti korlátozó hatások emberi sorsokra vetülnek, azok nem tudnak esetleg élni a kínálkozó lehetőséggel, akik nem történelmi távlatokban gondolkoznak, hanem saját és a családjuk életlehetőségeiben. **Ezért fontos, hogy az alapvetően jó fejlesztési koncepciók gyakorlati akadályait folyamatosan jelezzük, bízva abban, hogy a döntéshozói kör viszonylag gyorsan reagál a felvetésekre.**

Felhasznált irodalom

GERJE-SZTÓK [2005]: Helyi Akciócsoport Vidékfejlesztési Terve.

Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forгатókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002].

Belügyminisztérium Önkormányzati Értesítő különszám [2002].

KEELING, C.D. [1960]: The concentration and isotopic abundance of carbon dioxide in the atmosphere. *Tellus* 12: 200–203.

- SZLÁVIK J. [2001]: A helyi fenntartható fejlődési stratégiák KÖM Zárótanulmány.
- KÖVICE [2005]: LEADER – Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlődése érdekében, Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a biodiverzitás megőrzéséért.
- SZABÓ MÁTÉ [2004]: Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom. Századvég Kiadó